

Καταγραφή παραδοσιακών χορών στα χωριά Πάχνα και Βουνί

Δόξα Ευγενίου, Αστέρω Αντωνίου Κροταλία,
Θωμάς Νικοδήμου, Χάρης Πάζαρος

Περίληψη

Σκοπός: Η παρούσα εργασία διερευνά τους τοπικούς παραδοσιακούς χορούς στα χωριά Πάχνα και Βουνί της επαρχίας Λεμεσού. **Μέθοδος:** Καταγράφονται οι χοροί από άτομα που βίωσαν την τοπική παράδοση. Το δείγμα είναι 2 άντρες και 6 γυναίκες ηλικίας 60 μέχρι 91 χρονών που χόρευαν ή και χορεύουν τους τοπικούς χορούς. **Διαδικασία:** Έγιναν ατομικές και ομαδικές συνεντεύξεις με ηχογραφήσεις που επιχειρούν να καταγράψουν τα βιώματα του κάθε πληροφορητή, τον τρόπο ζωής και τις αναμνήσεις σε ό,τι αφορά τους χορούς και τα έθιμα του τόπου τους. Η οπτικογράφηση αποτέλεσε το σημαντικότερο εργαλείο καταγραφής των χορών. **Αποτελέσματα:** Αποτυπώθηκαν σημαντικές πληροφορίες για τα γλέντια στο χωριό, τους χορούς, τις συνθήκες κάτω από τις οποίες χόρευαν, τι ένιωθαν την ώρα που χόρευαν, πώς χόρευαν, από πού έμαθαν να χορεύουν καθώς επίσης και για τα έθιμα του γάμου, του λογιάσματος (αρραβώνων) και τις Σήκωσες (έθιμα της Αποκριάς). **Συζήτηση-συμπεράσματα:** Από την επεξεργασία των δεδομένων διαπιστώνεται ότι οι μεγάλοι σε ηλικία κάτοικοι των κοινοτήτων ήταν ταυτισμένοι με την παραδοσιακή κοινωνία και αναπολούσαν τα παιδικά τους χρόνια με αγάπη και νοσταλγία. Όλοι ανεξαιρέτως χαρακτηρίζουν εκείνα τα χρόνια καλύτερα από τα σημερινά. Ο αυτοσχεδιασμός είναι το κύριο χαρακτηριστικό των κυπριακών παραδοσιακών χορών. Ο μερακλής χορευτής εμπνεόταν από την κατάσταση, τον χώρο και προπαντός τη μουσική (τον βιολάρη). Όλοι οι ερωτηθέντες έμαθαν τον παραδοσιακό χορό βιωματικά, παρακολουθώντας τους άλλους, έβλεπαν τους μεγαλύτερους και τους αντέγραφαν. Ήταν μέρος του πολιτισμού τους, της καθημερινότη-

τάς τους. Από τις συνεντεύξεις αποτυπώνεται και η θέση της γυναίκας διαχρονικά.

Λέξεις κλειδιά: Πάχνα, Βουνί, παραδοσιακοί χοροί, γάμοι, πανηγύρια, ήθη και έθιμα, έρευνα καταγραφής, συνεντεύξεις.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός

Βασικός σκοπός της εργασίας αυτής είναι η μεθοδική προσπάθεια έρευνας και μελέτης των παραδοσιακών χορών στα χωριά Πάχνα και Βουνί της επαρχίας Λεμεσού. Άλλοι σκοποί της εργασίας είναι η σύγκριση του τρόπου που χόρευαν παλιά με αυτόν που χορεύουν σήμερα οι νέοι, καθώς και ο τρόπος που χορεύουν τα κρασοχώρια της Λεμεσού, μέσα από καταγραφές παλαιών χορευτών. Απώτερος σκοπός είναι η διάσωση και διάδοση του παραδοσιακού χορού στις νεότερες γενιές.

Η φύση της έρευνας

Η έρευνα είναι περιγραφική και πραγματοποιήθηκε με συνεντεύξεις από άντρες και γυναίκες ηλικίας 60 μέχρι 91 χρόνων. Πρόκειται για επιτόπια καταγραφή που πραγματοποιήθηκε σε σπίτια των πληροφορητών (Πάχνα) και στο καφενείο του χωριού (Βουνί).

Βασικά ερευνητικά ερωτήματα

Η έρευνα αυτή επιδιώκει να απαντήσει σε ορισμένα βασικά ερευνητικά ερωτήματα και υπο-ερωτήματα όπως: 1. Τι είναι ο παραδοσιακός χορός; 2. Ποιες είναι οι ρίζες του παραδοσιακού χορού; 3. Ποιοι παραδοσιακοί χοροί υπήρχαν και εξακολουθούν να υπάρχουν στα χωριά Πάχνα και Βουνί; 4. Πού χόρευαν παλαιότερα οι άνθρωποι; 5. Πώς χόρευαν; 6. Ποιοι χόρευαν τους χορούς αυτούς και σε ποιες περιστάσεις; 7. Με ποια σειρά χόρευαν τους χορούς;

Υπο-ερωτήματα

1. Υπάρχει διαφορά στον τρόπο που χόρευαν στα χωριά της Λεμεσού; 2. Τα βιώματα που έχει ο καθένας επηρεάζουν τον τρόπο έκφρασης του χορευτή; 3. Έχει υποστεί αλλοίωση ο χορός στο πέρασμα του χρόνου; 4. Τι επι-

δράσεις έχει ο κυπριακός παραδοσιακός χορός στην τοπική κοινωνία; 5. Ποια η θέση της γυναίκας διαχρονικά.

Υποθέσεις

Με το πέρας της έρευνας θεωρούμε ότι θα οδηγηθούμε στο συμπέρασμα ότι παλαιότερα χόρευαν ελεύθερα, μέσα από την καρδιά τους, με την ψυχή τους, και εξέφραζαν αυτό που ένιωθαν τη δεδομένη στιγμή. Σήμερα αυτό έχει εκλείψει λόγω του ότι οι χορευτές δεν έχουν την ευκαιρία να παρατηρήσουν παλιούς χορευτές μέσα από γλέντια και πανηγύρια ή να δουν κάποια έθιμα, αφού λόγω της αστυφιλίας και της εξέλιξης αυτά έχουν σταματήσει να γίνονται.

Σπουδαιότητα της μελέτης

Μια τέτοια έρευνα μπορεί να αποβεί χρήσιμη σε πολλούς τομείς και ιδιαίτερα στην εκπαίδευση, αφού το σχολείο είναι ο πρώτος χώρος που μπορεί να έρθει σε επαφή ο μαθητής με τον χορό. Παράλληλα, τα αποτελέσματα της έρευνας μπορούν να χρησιμοποιηθούν στη διδασκαλία του χορού ή της λαογραφίας από άτομα που είτε τους ενδιαφέρει το αντικείμενο ή ερευνούν το αντικείμενο του χορού και της παράδοσης, όπως π.χ. δάσκαλοι, λαογράφοι, χοροδιδάσκαλοι, γυμναστές, φοιτητές, μαθητές.

ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Αρχικά μελετήθηκε η ιστορία των χωριών. Τα γεωγραφικά στοιχεία των χωριών συλλέχτηκαν από τα κοινοτικά συμβούλια καθώς επίσης και από την επίσημη ιστοσελίδα τους στο διαδίκτυο. Στο χωριό Βουνί την ιστορία του χωριού μάς την εξιστόρησε ο κοινοτάρχης κύριος Νικόλας Νέρουπος. Οι πληροφορίες του ήταν πολύ σημαντικές και χρήσιμες για την κατανόηση της ιστορίας του χωριού και τα βιώματα των κατοίκων.

Χρήσιμο ήταν και το βιβλίο που έγραψε για την Πάχνα ο πρωτοπρεσβύτερος παπά Γεώργιος Ευσταθίου, όπου αναφέρονται οι ασχολίες των χωριανών και πολύ περιγραφικά τα γλέντια που γίνονταν στο χωριό, όπως π.χ. όταν τελείωνε το φύτεμα του αμπελιού όπου ο νοικοκύρης καλούσε

τους χωριανούς να φάνε και να πιούνε αλλά και τον παπά να ευλογήσει τη φυθκιάν, λέγοντας: «ευλογημένες οι ρίζες του αμπελιού που φυτέψαμε». Ακολουθούσαν τραγούδια και τσιαττιστά. Επίσης, στις γιορτές των Αγίων οι εορτάζοντες καλούσαν τον παπά του χωριού να κάνει αγιασμό μετά την εκκλησία ψάλλοντας το απολυτίκιο του Αγίου που γιόρταζε. Ακολουθούσε φαγοπότι, με τον παπά πρώτο να σηκώνει το ποτήρι του και να λέει «εις υγείαν τους γιορτάρηδες τζαι του γρόνου πάντα με υγεία». Ακολουθούσαν τα τσιαττιστά, τραγούδια και χοροί. Αυτές οι πληροφορίες ήταν πολύ κατατοπιστικές για το πώς γλεντούσαν και κάτω από ποιες περιστάσεις γλεντούσαν οι άνθρωποι στην Πάχνα.

Έπειτα αναζητήθηκαν βιβλία λαογραφικού περιεχομένου όπου εξηγούν τις έννοιες παράδοση, χορός, λαϊκός χορός, αυτοσχεδιασμός των αντικριστών χορών. Αξιόλογη βοηθητική πηγή ήταν το λεύκωμα του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος «Κύπρος - Δημοτική Μουσική» (1988). Επίσης, το περιοδικό *Εθνογραφικά* του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος (2009).

Σύμφωνα με τη μελέτη των τοπικών χορών της Κύπρου από την ομάδα του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος, οι κυπριακοί χοροί είναι κυρίως αντικριστοί και ατομικοί. Τους αντικριστούς χορούς χορεύουν ζευγάρια είτε ανδρών είτε γυναικών ξεχωριστά. Οι αντικριστοί χοροί αναφέρονται ως *καρτσίλαμάδες* και διακρίνονται με αρίθμηση όπως *πρώτος, δεύτερος, τρίτος, τέταρτος* και *πέμπτος* ή *μπάλλος*. Οι χορευτές αρχίζουν πάντα με τον πρώτο, ακολουθεί ο δεύτερος κ.ο.κ. Ξεχωρίζει ο τρίτος, ο οποίος είναι «τραουδιστός» και συνοδεύεται από τα λεγόμενα *τσιαττίσματα*. Επίσης, ζευγάρια ανδρών ή γυναικών χορεύουν τον *συρτό* χορό κρατώντας ο ένας τον άλλον με μαντίλι. Οι ατομικοί χοροί είναι ο *ζεϊμπέκικος*, η *μάντρα* και χοροί που χορεύονται με κάποιο αντικείμενο όπως το *δρεπάνι*, το *μασαίρι* και η *τατσιά*. Οι κυπριακοί χοροί είναι χοροί δεξιοτεχνίας και χαρακτηρίζονται από αυτοσχεδιασμό (Ιακωβίδης, 1988).

Στην έκδοση του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος περιγράφονται επίσης το δημοτικό τραγούδι και τα παραδοσιακά μουσικά όργανα της Κύπρου με κορυφαία το βιολί ως κύριο όργανο και το λαγούτο ως συνοδευτικό (Ανωγειανάκης, 1988). Σημειώνουμε ότι τα χωριά που επιδιώκει να καταγράψει η παρούσα έρευνα, όπως η Πάχνα και το Βουνί, δεν έχουν καταγραφεί από την επιστημονική ομάδα του Πελοποννησιακού Λαο-

ογραφικού Ιδρύματος. Αυτός είναι και ένας πρόσθετος λόγος που μας ώθησε στη μελέτη των πιο πάνω χωριών.

ΜΕΘΟΔΟΣ

Άτομα

Για τους σκοπούς της εργασίας αυτής χρησιμοποιήθηκαν ως πληροφορητές 8 άτομα (6 γυναίκες και 2 άντρες) με μέσο όρο ηλικίας 71 χρονών (Παράρτημα 1), οι οποίοι έχουν τη φήμη στο χωριό τους ως οι μερακλήδες χορευτές ή χορευταράδες του χωριού ή ήταν αυτοί που συνήθως χόρευαν όταν ήταν νέοι. Η επιλογή των ατόμων έγινε με γνωριμίες που είχαμε στα χωριά αυτά. Επίσης κάποιοι από την ερευνητική μας ομάδα κατάγονται από τα χωριά αυτά. Επιλέγηκαν άτομα που είχαν καλή μνήμη, γιατί θα έπρεπε να θυμηθούν γεγονότα παλιά καθώς επίσης και να μπορούν να χορεύουν.

Εργαλεία καταγραφής

Τα μέσα καταγραφής και συλλογής των δεδομένων ήταν μαγνητόφωνο, φωτογραφική μηχανή, βιντεοκάμερα και σημειωματάριο. Η ηχογραφημένη συνέντευξη γινόταν με την κάμερα έτσι ώστε να φαίνονται και οι εκφράσεις και οι κινήσεις των ατόμων. Συχνά προέκυπταν και πληροφορίες για άλλα στοιχεία, όπως τη μουσική, τα έθιμα του γάμου, γιορτές, πανηγύρια και την ιστορία του χωριού. Βέβαια σε κάποιες περιπτώσεις υπήρχε δυσκολία καταγραφής του υλικού λόγω έλλειψης χώρου και φωτισμού. Ακόμα κάναμε και ομαδική συνέντευξη στο χωριό Βουνί, γιατί η καταγραφή έγινε στο καφενείο, οπότε όποιος ήξερε την απάντηση σε κάτι απαντούσε.

Διαδικασία

Η διαδικασία που ακολουθήθηκε είναι η επιτόπια μελέτη των χορευτών στο χωριό τους, στους χώρους που ένιωθαν οικεία, όπως στο καφενείο, στο σπίτι τους, και γενικά όπου κινούνται και δραστηριοποιούνται μέσα στο χωριό τους. Η συλλογή πληροφοριών έγινε μέσα από ερωτήσεις που έχουν συμπεριληφθεί στο ερωτηματολόγιο. Η συλλογή του ερευνητικού υλικού έγινε στο διάστημα 15/12/2012 μέχρι 11/5/2013.

ΣΥΛΛΟΓΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Συνέντευξη 1: Νίκη Νίκου (Πάχνα, 66 χρονών)

Ερωτήσεις-απαντήσεις

– Κυρία Νίκη, χορεύετε;

«Ναι. Δεν εγίνετον να είχε γάμο ή πανηγύρι στο χωριό και να μην σηκωθώ να χορέψω. Αν δεν εχόρευκα έκλαια. Τζαι που 'μουν παντρεμένη με τον άντραν μου, αν έφευκεν πριν να χορέψω, έκλαια».

– Τι χορούς χορεύετε;

– *«Τζαι 1^ο-2^ο-3^ο-4^ο αντικριστό, συρτό, καλαματιανό τζαι ρούμπα»*

– Πού έμαθες να χορεύεις;

– *«Με την καρέκλαν, μόνη μου. Έπιαννα την καρέκλαν τζι εχόρευκα και ό,τι έβλεπα που έκαμναν οι πιο μεγάλες μου, εγώ έκαμνα τα καρτζίν που την καρέκλαν 'εν τζαι επήα σχολειόν. 'Εν τζι έν'όπως τωρά που παν στους χορούς».*

– Θυμάσαι ποια ήταν η μερακλίνα του χωριού;

– *«Οι μερακλίνες του χωριού ήταν οι Κάενες (Κάη: επώνυμο των κοπέλων αυτών). Και στους χορούς και στις δουλειές, και στα αμπέλια, τζαι που κάμναμεν γάμους τζι εβοηθούσαμεν ήμασταν πρώτες».*

– Τι ιδιαίτερο δηλαδή κάνανε στο χορό τους για να τις χαρακτηρίσεις μερακλίνες;

– *«Χόρευαν απ'όλα και πάνω στην τρίχα που λέμε, με το ρυθμό, με στυλ, με χάρη. Κάποιες χόρευαν και το χορό της καντήλας. Η μάμα τού Λάκη χόρευκεν τζαι αντικριστούς αντρικούς».*

– Τώρα που βλέπετε τους μικρούς θεωρείτε ότι χορεύουν σωστά;

– *«Ε, τωρά χορεύκουν ούλοι μαζί. Τζαι κάποιος που 'εν ηξέρει να χορεύκει διά μες στην πίσταν. Εμείς μόνο τανγκό χορεύαμε με άντρα και έπρεπε να ήταν συγγενής, άντρας, ζάδελφος, για να επιτρέπεται να χορέψουμε μαζί του».*

– Σήμερα χορεύεις;

– *«Καλό ζαπολώ»;*

– Αν σου βάλω μουσική τώρα θα χορέψεις;

- «*Ε, καλό εννά μείνω*»;
- Την ώρα που χόρευες τον 1^ο-2^ο-3^ο είχες σε διαφορετική στάση τα χέρια σου κάθε φορά. Σημαίνει κάτι τούτο;
- «*Έν τζι εσήμαινεν κάτι. Έτσι εχορεύκαν πρώτα. Έν τζι έν’ σαν τωρά που παν ο ένας ταπισόν του άλλου. Έτσι χόρευαν οι πιο γριές από εμάς και το βλέπαμε και μείς και το κάναμε. Για να χορεύεις σωστά μας λέγανε, πρέπει να πηγαίνεις με το ρυθμό, την μουσική, τζαι να κάνεις τα τσαλίμια σου, τζαι πάντα αντικριστά η μια που την άλλη. Στον 2^ο κρατούσαμε την κόζα (μέση) μας γιατί ήταν ο χορός της κόζας. Στον 3^ο κρατάγαμε το μαντίλι. Τωρά εμείς θωρούμεν το τζαι παραξενευκούμαστεν*»
- Το μαντίλι το κεντούσατε εσείς;
- «*Ναι, βέβαια, και το δείχναμε. Και όποιες ήταν ερωτευμένες έδειχναν το επιδεικτικά να το δεί ο αγαπημένος τους και να πεί ότι ήταν προκομμένες*».
- Χορεύατε για να σας δουν οι νέοι του χωριού δηλαδή;
- «*Ναι, τζαι στον χορό τζαι στην εκκλησία, για να μας δουν βγαίναμε στον γεναιτζίτη. Τζαι που μακρυνά πάντα. Δεν επιτρεπόταν να συναντηθούμε*».
- «*Σήμερον μες στην εκκλησιάν την ώραν του αντιέρου εγίνηκεν ένας κανκάς χαζίριν να μας δέρουν*».
- «Ρέξε λιγνέ, ρέξε ψηλέ, ρέξε γλυκό μου ταίρι
που σ’έχουν οι γειτόνοι μας μες στην καρδιά μαχαίρι».
«Όταν περνάς την γειτονιά χαιρέτηση δεν θέλω
άγγιζε τα μαλλάκια σου κι εγώ καταλαβαίνω»*
- Οι άντρες που χόρευαν, τι ιδιαίτερο έκαναν που έλεες ότι ήταν λεβέντες;
- «*Χόρευαν κτυπούσαν τα πόθκια τους μάνα μου για να κάνουν που το καλό καλύτερο και να τους δούν. Εχορεύκαν τον Νικολή. Χόρευαν και το μαχαίρι, εβάλλαν το στο χόμα και εγύρναν, εγύρναν τζι επιάνναν το με το στόμαν τους τζι εβουρούσαν τον άλλον να τον πιάσουν να τον σκοτώσουν, γιατί επίασαν τους την χαρτωμένην τους*».
- Την τατσιάν εχορεύκαν την;
- «*Ναι τζαι το δρεπάνιν τον τζαιρόν που θερίζαν. Το κατσούνιν που λαλούσαν, όϊ δρεπάνιν*».
- Οι γυναίκες εχορεύκαν μόνο αντικριστούς;

- «'Οϊ. Τζαι τανγκό τζαι ρούμπα τζαι φόξ».
- Το φόξ ποιον ήταν.
- «Άστα τα μαλλάκια σου ανακατωμένα».
- Το ταίρι σου ποιον ήταν;
- «*Η Αθθούλα, η μάνα τού Λάκη, οι ανιψιάες μου*».
- Θυμάσαι τι φορεσιές φορούσαν εκείνη την εποχή;
- «*Οι γονείς μου εφορούσαν βράκαν, ο παπάς μου με το γιλέκον του, τζαι η μάνα μου φόρεμα μακρύ μέχρι τον αστράγαλο*».
- Στο γάμο σου κυρία Νίκη τι φόρεσες;
- «*Νυφικό που το έραψε μια κοπέλα άλλη για τον γάμο της και το δανείστηκα*».

Συνέντευξη 2. Αγάθη Κάη (Πάχνα, 91 χρονών)

- Κυρία Αγάθη, εσύ πού έμαθες να χορεύεις;
- «*Σπίτι. Εβάλαμε στο πικ απ μουσική τζαι χορεύαμε στην αυλή μόνες μας. Η μακαρίτισσα η γιαγιά σου η Αννού ήταν γειτόνισσα μου τζαι εμαζευκούμασταν τζι εχορεύαμε μόνες μας. Η γιαγιά σου εχόρευκεν ωραία, κόρη Δόξα*».
- Οι άντρες που χόρευαν, τι ιδιαίτερο έκαναν που να λες ότι ήταν λεβέντες;
- «*Χόρευαν, κτυπούσαν την ποΐναν για να κάνουν που το καλό καλύτερο και να τους δούν. Χόρευαν και το μαχαίρι εβάλλαν το στο χόμαν*».
- Τώρα οι μικροί χορεύουν καλά;
- «*Ε, μα τωρά χορεύκουν ούλλοι κουλουμάκκα*».
- Την τατσιά πότε την χόρευαν;
- «*Οι παππούδες μας στα γλέντια. Τζαι το δρεπάνι τον χόρευαν*».
- Στους γάμους τι άλλους χορούς χορεύατε;
- «*Εκτός από τους αντικριστούς χορεύαμε τζαι ρούμπα, φόξ (άστα τα μαλλάκια σου)*».
- Διάλεγες το ταίρι σου ή όποια κοπέλα ήταν εκεί;
- «*Όχι, διάλεγα το ταίρι μου για να πηγαίνει ένα με μένα. Συνήθως χόρευα με τις ξαδέλφες μου*».

- Που ήσουν νέα, τι φορούσες;
- «Φουστάνιν χωρίς μαντήλιν στην τζεφαλήν».

Συνέντευξη 3. Πανίκκος Χατζηευσταθίου (Πάχνα, 73 χρονών)

- Κύριε Πανίκο, πού έμαθες εσύ να χορεύεις;
- «Δαπάνω στο χωρκό. Ήμασταν καμμιά δεκαριά άτομα, ο Αδάμος, ο Βρασίδας, ο Ταμπουρής και κάναμε συγκρότημα να χορεύουμε. Πηγαίναμε στα γειτονικά χωριά και χορεύαμε. Από μόνοι μας, ό,τι ξέραμε».
- Βλέπατε τους παλιούς και μάθατε;
- «Ναι, τους βλέπαμε στους γάμους και μετά πηγαίναμε σπίτι και προσπαθούσαμε να τα κάνουμε».
- Είχε κάποιο όνομα το συγκρότημα σας;
- «Όχι, ήταν λίγος ο καιρός που το κάναμε αυτό, 2-3 χρόνια. Είχαμε πρόσκληση να πάμε στην Κρήτη και επειδή κάποιοι δεν πήγαιναν διαλύσαμε».
- Ποιος ήταν το ταίρι σου;
- «Ο μακαρίτης ο Λέλος».
- Ήταν μερακλής;
- «Ναι, όλοι όσοι χορεύαμε ήμασταν μερακλήδες».
- Στο γάμο σου τι χόρευες;
- «Όλους τους χορούς. Και 1ο και 2ο και 3ο και ζειμπέκικο και συρτό».
- Επαράγγελλες του βιολάρη ποια μελωδία να σου παίζει;
- «Ναι, στο ζειμπέκικο πάντα επαράγγελλά του».
- Φορούσαν βράκα ο παππούς ή ο παπάς σου;
- «Ναι, ο παπάς μου. Θυμάμαι ήταν μαύρη. Από πάνω φόραγε ζιμπούνι, ή και γιλέκο κάποτε. Το γιλέκο μπροστά ήταν μαύρο για να πηγαίνει με τη βράκα και πίσω άσπρο. Στο κεφάλι μαντίλι μαύρο ή κουρούκλα όπως τη λέγαμε».
- Χορεύατε για να σας δουν οι κορούες;
- «Όχι. Ήταν για τις κοπέλες τούτο. Για να μας δούν αυτές. Οι άντρες χορεύαμε για πλάκα. Παλιά μπορούσε να κάνεις τζι καυγά για να βγείς να χορέψεις. Παράγγελλες τον χορόν σου τζι επερίμενες γυρίν (την σειρά σου) για

να χορέψεις. Έπρεπε να παραγγείλεις τον χορόν σου πριν να κάτσει το προηγούμενον ζευγάριν. Επλουμίζαμε τον βιολάρην και κάποτε για να κάνουμε το κέφι μας βάζαμε του την λίρα πάνω στο μέτωπο. Αν επλούμιζες καλά, ο βιολάρης προωθούσε εσένα να χορέψεις πρώτος».

Συνέντευξη 4. Κούλλα Συμεού (Πάχνα, 60 χρονών)

- Κυρία Κούλλα, χορεύετε;
- «Τωρά όχι και τόσο. Πονώ τα πόδια μου, αλλά πιο νέα χόρευα στους γάμους, στα πανηγύρια, σπíti με τις ξαδέλφες μου».
- Χόρευες με τις φίλες σου, τους φίλους σου, τους συγγενείς σου;
- «Φίλους; Έν τζι εγίνετον τζείνον τον τζαιρόν να χορεύκουμεν με τα αγόρια. Με τις φιλενάδες μας».
- Με τις συγγένισσες σου εχόρευκες;
- «Με την θκειάν μου την Χρυσάνθην. Ήταν μερακλίνα, εχόρευκεν τζαι επειδή η μάνα μου είσεν δουλειές επήαιναν στα χωράφκια τζαι έν είσεν ώραν να με πάρει στους γάμους, επήαινα με την θκειάν μου».
- Έκαμνε το χωριό γλέντια, πανηγύρια, συχνά και πηγαίνατε;
- «Στους γάμους συνήθως. Διαρκούσε τρείς ημέρες».
- Θυμάσαι τίποτε που τους γάμους, τα έθιμα τους να μας πεις;
- «Που το Σάββατον επλυνίσκαμεν το σιτάρι για το ρέσιν, εχορεύκαμεν το τζι εκάμναν το ρέσιν την άλλην ημέραν, την Κυριακήν. Έρχουνταν οι ζένοι την Κυριακήν για τον γάμον τζαι την Δευτέραν οι χωρκανοί. Να πάσιν να πλουμίσουν το αντρόϋνον, να κεραστούν, επηαίνναν την Δευτέραν οι χωρκανοί, την Τρίτην οι κουμπάροι, οι κουμέρες τζι οι συγγενείς. Άλλη μέρα να μαειρέψουμεν».
- Τον γάμο σου θυμάσαι τον;
- «Καλό έν τον αθθυμούμαι»;
- Το νυφικό σου έραψες το εσύ;
- «Οϊ, ενοικίασα το, όπως το ενοικιάζαν τζαι οι άλλες τζείνον τον τζαιρόν».
- Της μάμας σου όμως;
- «Της μάμας μου έχω το. Ήταν ραμμένο στο χέρι τζαι εφύλαξα το για ενθύμιο».

- Τι χορούς χορεύκατε στους γάμους εσείς οι κοπέλες;
- *«Τους κυπριακούς, 1^ο-2^ο-3^ο-4^ο αντικριστό, συρτούς, καλαματιανό, τζαι τσιφτετέλια».*
- Είχε καμμιά που ήταν η μερακλίνα του χωριού;
- *«Είσεν πολλές. Οι μερακλίνες του χωριού ήταν η Παναγιώτα του Μηννόση, η θεία η Ειρήνη και η θεία η Χρυσάνθη».*
- Τι ιδιαίτερο δηλαδή κάνανε στον χορό τους, για να τις χαρακτηρίσεις μερακλίνες;
- *«Που το ύφος που χόρευκαν καταλάβαινες ότι ήταν μερακλίνες. Η νύφη της η Αντριάνα πάλε εχόρευκαν μαζί τούτες, ήταν ζευκάρι. Τζι άλλες πολλές θυμούμαι τες που χορεύεσιν τζαι βλέπαμεν τες εμείς οι πιο μιτσιές τζαι μαθαίναμεν. Που πήαινα στον γάμον έβλεπα είντα που κάμναν οι πιο μεγάλες τζαι μάθαινα. Έν είσεν δάσκαλον τότε».*
- Στο σχολείο εμαθαίνατε κυπριακούς χορούς;
- *«Στο σχολείον εμαθαίναμεν τζείνα που μας εμάθαιναν η δασκάλα. Καλαμαθκιανό, πεντοζάλη, την πελέτικα. Τούτα του σχολείου».*
- Έν είσεν δηλαδή δάσκαλον για τους κυπριακούς χορούς στα σχολεία.
- *«Οϊ, έν είσεν. Ο καθένας ό,τι εμάθαιναν που τους γάμους».*
- Βρακάες στο χωρκό είχε;
- *«Ναι, είχε»*
- Γυναίκες με την παραδοσιακή φορεσιά;
- *«Οϊ, οι γυναίκες που θυμούμαι ήταν με τα μαντίλια. Τωρά σπανίζει να βρεις γυναίκα με μαντίλι μες στο χωρκό».*
- Την ώρα που χόρευκες τι ένιωθες;
- *«Άρεσκέν μου. Έπρεπε να χορέψω τζαι μετά να φύω».*
- Στους γάμους των παιθκιών σου τι χορούς εχόρευες;
- *«Παραδοσιακά. Με την συμπεθερά μου μαζί. 1^ο-2^ο-3^ο-4^ο, συρτό».*
- Ο καλαματιανός ήταν της νύφης;
- *«Συνήθως οι κουμέρες εχορεύκαν με τη νύφη».*
- Τον άντρα σου πώς τον γνώρισες;

– «*Με προξένεια*».

– Εγίνετον να ερωτευτείτε τζείνον τον τζαιρόν;

– «*Εγίνετον, αλλά σπάνια. Οϊ, όπως τωρά*».

(Μας εξιστορεί την ιστορία ο άντρας της κυρίας Κούλλας Χριστόφορος Συμεού, όπου μας αναφέρει ότι του άρεσε από το σχολείο και όταν τελείωσε τη θητεία του στον στρατό πήγε και έστειλε τα προξένεια με την γιαγιά της. Η γιαγιά της είπε: «*Ντύθου, χτενίστου τζαι έσει έναν τρακταδόρον που σε θέλει, ρα μιτσιά*».

Ο κύριος Χριστόφορος μας αναφέρει συγκεκριμένα:

«*Έβλεπα την στους γάμους αλλά ήταν με την μάναν της, τους συγγενείς της, 'εν εμπορούσαμε να έρτουμεν σε επαφήν να μιλήσουμε. Το σπίτιν της ήταν σε μιαν αδιέξοδον, δεν εμπορούσα να περάσω που τζειαμαί, ήταν να μας ετοπουζιάσουσιν. Εζήτησά την, είπεν το ναι. Επήαμεν σπίτιν της, εσφάξαμεν τις όρνιθες, εδιασκεδάσαμεν, την άλλην νύχταν εκάμαμεν τα τραπέζια σπίτιν μου. Εκάλεσα τους φίλους μου, έσφαξα τζαι μιαν αίγίαν, εβάλαμεν την εις τον φούρνον, εκάτσαμεν τζι εδιασκεδάσαμεν ως την άλλην ημέραν. Εγώ 'εν εχόρευκα, 'εν ήμουν χορευτής, αλλά όταν εχαρτώθηκα έμαθέν με η χαρτωμένη μου, έμαθέν με τζι εχορευέκαμεν ταγκό*».

Συνεχίζουμε τη συνέντευξη με την κ. Κούλα Συμεού

– Οι γάμοι που γίνονται τωρά, αρέσκουν σου;

– «*Έπρεπε να κάμνουν τζαι λλία παραδοσιακά. Οϊ να τα φύουν τέλεια, για να μεν τα ζηγάνουμεν*».

– Τους γονείς σου θυμάσαι τους που χορεύκασιν;

– «*Η μάμα μου τζαι ο παπάς μου λλίον, αλλά ο παππούς μου εχόρευκεν πολλά*».

– Τώρα που βλέπετε τους μικρούς, θεωρείτε ότι χορεύουν σωστά;

– «*Ε, τωρά χορεύουν ούλοι μαζί. Εμείς μόνον τον χορόν του γάμου μας εχορέψαμεν μαζί με τον άντραν μας*».

– Αν σου βάλω μουσική τώρα θα χορέψεις;

– «*Ε, να προσπαθήσω, αλλά περίμενε να πάω να φέρω το μαντίλι μου. Θυμούμαι τον (εννοεί τον πατέρα της), ήταν λεβέντης τζι εχόρευκε, εκτύπαν το παστούνιν του τζι εχόρευκεν 'Σαν πας στην Καλαμπάκκα'. Εχόρευκεν τους αντικριστούς με τον αρφόν του τζι εκάμαναν καυκάν για να βκούν να χορέ-*

ψουν. Εφόρεν γιλέκκον τζαι την βράκαν του, πάντα. Το κεντημένον το γιλέκκον ήταν το καλόν, εβάλλαν το στους γάμους».

(Στο σημείο αυτό βάζουμε μουσική και χορεύουμε)

– Τι μαντίλια είναι αυτά κυρία Κούλλα;

– «Τα μαντίλια που κέντησα εγώ. Για να χορέψουμε τον τρίτο χρειαζόμαστε μαντίλι και η κάθε μια κεντούσε το δικό της».

– Τα βήματα σας ήταν μικρά, τζι εβλέπατε κάτω;

– «Ε, 'εν εθωρούσαμεν πάνω, γιατί ήταν να μας περιπαίζουν. Έτσι έπρεπε να χορεύουμεν».

– Οι άντρες τι εκάμναν;

– «Εφακκούσαν τα πόθκια τους, επαραγγέλλαν του βκιολάρη τον χορόν τους. Επαραγγέλλαν αντρικούς χορούς να βκούν να χορέψουν. Επλουμίζαν τους βκιολάρηδες, τότε το αντρόννον δεν επλήρωννεν τους βκιολάρηδες, επιάνναν τα πλουμίτζια. Τωρά έβκαιννεν μια ομάδα να χορέψει, επλουμίζαν».

– Των κοπέλων ποιος τους επαράγγελλε να χορέψουν;

– «Κάποτε μόνες τους, κάποτε οι συγγενείς τους».

– Οι κοπέλλες ελέαν τσιαττιστά;

– «Οι κοπέλλες όϊ, οι άντρες ελέαν. 'Εν εγίνετον. 'Εν είδα καμιάν να πει».

– Την ώρα που χόρευες τον 1^ο-2^ο-3^ο, είχες σε διαφορετική στάση τα χέρια σου κάθε φορά; Σημαίνει κάτι τούτο;

– «Έτσι χόρευαν οι πιο γριές από εμάς και το βλέπαμε και μείς και το κάναμε. Για να χορεύεις σωστά μας λέγανε πρέπει να πηγαίνεις με τον ρυθμό, την μουσική, και να κάνεις τα τσαλίμια σου, και πάντα αντικριστά η μια από την άλλη. Στο 2^ο κρατούσαμε την κόζα (μέση) μας γιατί ήταν ο χορός της κόζας. Στον 3^ο κρατάγαμε το μαντίλι».

– Χορεύατε για να σας δουν οι νέοι του χωριού δηλαδή;

– «Ναι, και στο χορό και στην εκκλησία, για να μας δουν βγαίναμε στον γυναικωνίτη. Και από μακριά πάντα. Δεν επιτρεπόταν να συναντηθούμε».

– Θυμάσαι τι φορεσιές φορούσαν εκείνη την εποχή;

«Οι γονείς μου φοράγανε βράκα, ο παπάς μου με το γιλέκο του, και η μάνα μου φόρεμα μακρύ μέχρι τον αστράγαλο».

Συνέντευξη 5. Τάκης Παρασκευά (Βουνί, 68 χρονών)

- Κύριε Τάκη, τι χορούς εχορεύατε στα γλέντια;
- *«Εγώ όποτε είσεν γάμον έπρεπεν να χορέψω τζαι ύστερα να φύω. Έρεσσα που κανέναν γάμον τζι ήταν άσχετος μαζίν μου, έπρεπεν να κατεβώ να χορέψω».*
- Τι χορός σου άρεσκεν παραπάνω;
- *«Επαράγγελλα τον πρώτον τζι επηαίνναμεν ως την μάντραν. Αλλά αρέσκαν μου τα τσιαττιστά».*
- Ξέρεις κανένα να μας πεις;
- *«Τζείνην π' αγάπουν που μικρός
Αγκρίστην τζι έπεσα νεκρός
Μεσ στην ποδκιάν του χάρου
Τζι εμήνυσα της να με δει
Τζείνης π' αγάπουν δηλαδή
Στον τάφο πριν με πάρουν
Τζι ήρτεν εις το κρεβάτιν μου
Τζι εκρόννοιζα τ' αμμάτιν μου
Τζι είδα την τζι ελαχτάρουν
Τζι έκαμεν μου σαν τον Χριστόν
Πο' καμεν του Λαζάρου».*
- Η μάντρα ήταν ο τελευταίος χορός που χορεύεκατε;
- *«Ναι, εμάντριζεν τους».*
- Εχρησιμοποιούσατε βέρκες όπως τωρά; Ή ήταν απλά ο σκοπός;
- *«Όι, ήταν απλά ο σκοπός. Εχορεύκαν το μασαίριν αντί το δρεπάνιν».*
- Είσατε κανέναν χωρκανόν που εχόρευκεν το μασαίριν;
- *«Έν αθθυμούμαι».*
- Εξήγα μας λλίον τι εκάμαν στο μασαίριν;
- *«Εβάλλαν το μασαίριν χαμαί, συνήθως τα σπίτια είχαν χόμα. Εκαρφώνναν το χαμαί, εχορεύκαν γυρόν που το μασαίριν, ζευκάριν που εχορεύκαν. Στο τέλος έπεφτεν χαμαί τζι έκαμνεν ο άλλος πως εννά τον εχτάρει. Αθθυμούμαι έπιαννεν το πόϊν του πως εννά το φουσκώσει. Όπως εφουσκώνναν*

τα ζώα με τον ίδιο τρόπον. Εχορεύκαν έναν άλλον που τους αφταίνναν την εφημερίδα, τον Νικολήν».

– Πότε τα χορεύκαν τούτα;

– «Στους γάμους, διότι ο γάμος εξεκίναν που την Παρασκευήν τζι ετέλειων-
νεν την Τρίτην. Η Τρίτη ήταν η τελευταία μέρα που μαζεύκαν τις όρνιθες.
Όλοι οι κουμπάροι τζαι οι συγγενείς έπρεπεν να δώσουν που μιαν όρνιθαν.
Εξεκίναν το βκιολίν τζαι το λαούτον, εβαστούσαν μιαν βάκλαν, ένας μπρο-
στά ένας πίσω. Έρκετουν ο κουμπάρος με τους συγγενείς τζι εμπαίνναν μες
στον γουμάν, επιάνναν μιαν όρνιθαν τζι επερνούσαν την πά' στην βάκλαν».

– Την Τρίτην εγίνετουν τούτο ή πριν τον γάμο;

– «Την Τρίτην εμαζεύκαν τις όρνιθες, εκάμναν τες βραστές τζι εμαζεύκουνταν
οι συγγενείς τζι εδιασκεδάζαν».

– Τωρά που θωρείτε τους μιτσιούς να χορεύκουν. Χορεύκουν καλά;

– «Ναι, πολλά καλά».

– Ούλλοι οι μιτσιοί χορεύκουν καλά;

– «Πολλά ωραία, πά' στα βήματα».

– Είντα 'ν' που χαρακτήριζεν τους μερακλήδες;

– «Ήταν γλεντζές, έπινεν ποτόν, εχόρευκεν, ελάλεν τραούδκια. Ήσυχα όμως
χωρίς να κάμει φασαρίες. Ο μερακλής ήταν ήσυχος άνθρωπος. Οι φασαρίες
ήταν άλλη υπόθεση. Είσειν που πηαίνναν στον γάμον τζι εκάμναν καυκάες.
Εγλεντούσαν πολλά ωραία. Εγιώ έφτασα ωραία πράματα στο Βουνί. Ήταν
οι βκιολάρηες, εστήνναν την τάβλαν πάνω σε δκυτό πιθάρκα, ήταν τζειπάνω
οι βκιολάρηες. Έν τζι έν' σαν τωρά. Σαν εμείς που παντρευτήκαμεν, εγιώ
επαντρευτήκα το 69. Έν ήταν όπως τωρά να έρτει βίτεο να σου τραβήσει.
Εφορούσαμεν τα ρούχα του γάμου ζανά την Τρίτην τζι επηαίναμεν στην Λε-
μεσόν στο φώτο Πάμπος να βκάλουμεν φωτογραφίες με τις γαμπριτζιές. Ο
κόσμος που εκάλιες να τους ταΐσεις επηαίνναν σε διάφορα σπίτια, μπορεί να
πηαίνναν τζαι σε δέκα σπίτια, οί' όπως τωρά που κάμνουν στο γήπεδο. Έπαιρ-
νε ο κάθε συγγενής 20 – 30 άτομα σπίτι του. Παραπάνω ήταν με χογλαστά
κρέατα τζειν' τον τζαιρόν, οί' σαν τωρά τα κλέφτικα».

– Πώς έμαθες εσύ να χορεύκεις, κύριε Τάκη; Ποιος σου έμαθε;

– «Μόνος μου που πήγαίνα στους γάμους».

- Εθώρες τους παππούδες δηλαδή;
- «Άρεσκέν μου ο χορός. Πάντα άρεσκε μου! Τζιαι τωρά άρέσκει μου».
- Τζαι είνταλος εκατάφερες να αντιγράψεις τζείνον τον χορόν που κάμναν οι παππούδες; Που το μεράκκιν σου;
- «Ναι, άρεσκέν μου ο χορός. Το 1978 είχαμε Κέντρο Νεότητας στο Βουνί. Εγώ ήμουν πρόεδρος του Κέντρου για 5 χρόνια. Είχαμε ποδοσφαιρική ομάδα, ήμουν οδηγός λεωφορείου τζι επηαίναμεν... Ήταν η ΑΟΚΝΕΛ, έτσι ονομάζετον η οργάνωση. Ερχονταν δκυό παιδικιά που τις Κυβίδες τζι εκάμναν μας χορούς».
- Πώς σας εμαθαίναν; Εμετρούσαν σας βήματα;
- «Με τον τρόπον που κάμνεις εσύ. Εμάθαν πολλοί κυπριακούς χορούς. Τζι εχορεύκαμεν αρκετές φορές όταν είχαμε καμιά εκδήλωση. Κάτω πόν' η Χαβούζα έσει μιαν καμαρούαν, εμείς την εκτίσαμεν, επήραμεν εκαθαρίσαμεν την τζι εξεκινήσαμεν, εδουλεύκαμεν την, επήραμεν καρέκλες που σπίτι μας αλλά μετά εδιαλύθηκε. Άμα φύει ο νέος... Εκάμναμεν πολλά πράματα, χορούς, δράματα. Επαίζαμεν έναν δράμαν στην Επισκοπήν, επήρεν πρώτον βραβείον τζι εξαναπαίζαμεν το. Έν είμαστε επαγγελματίες, εκάμναμεν το οι συγγενείς τζαι οι φίλοι μεταξύ μας, για το χωρκόν μας, για το Κέντρον Νεότητας».

Ομαδική Συνέντευξη 6-7-8 - Μαρίνα Αντωνίου (Βουνί, 70 χρονών), Μαριγώ Παναγή (Βουνί, 67 χρονών), Ειρήνη Μερκούρη (Βουνί, 75 χρονών)

- Τι φορούσε η νύφη, κυρία Μαρίνα;
- Μαρίνα: «Φόρεμα άσπρο κεντητό».
- Τα ράβατε στο χέρι;
- Μαρίνα: «Όχι ενοικιάζαμεν τα. Μόνο τα φορέματα της Δευτέρας εράφκαμεν τα τζαι της Τρίτης. Εφορούσαμεν τη Δευτέρα μαύρο και την Τρίτη άλλο χρώμα».
- Γιατί φορούσατε μαύρα ρούχα;
- Μαρίνα: «Γιατί πενθούσαν οι νύφες που έχασαν την παρθενιά τους. Οι βιολάρηδες εκάθουνταν πάνω στην τάβλαν τζι έπαιζαν μουσική τζι εχόρευκεν ο κόσμος».
- Η νύφη με τον γαμπρό τι χορούς εχορεύκαν;

Όλες: «1^ο, 2^ο, 3^ο, *συρτούς, ελέαν τσιαττιστά*».

– Ξέρεις κανένα τσιαττιστό να μας πεις;

Μαρίνα: «Όχι, δεν θυμούμαι».

– Ποιος χορός σου άρεσε πιο πολλά;

Μαρίνα: «Ο *καλαμαθκιανός*».

– Στον πρώτον πώς εκάμνετε τα χέρια σας;

Μαρίνα: «*Πάνω κάτω. Επιάνναμεν μαντίλι, εκρατούσαμεν μαντίλιν ο ένας με τον άλλον*».

– Θυμάστε σε κανένα σπίτι κανένα γλέντι; Τι εκάμνετε στα γλέντια;

Μαρίνα: «*Ετραουδούσαμεν τζι εχορεύκαμεν. Άμαν ήταν οι μάσκες (αποκριές) εκάμναμεν τα πουρέκκια μας, πηγαίναμεν ο ένας σπίτι του άλλου κι επαίρναμεν τα γλυκίσματα μας και τα φαγητά μας τζι ετρώαμεν τζι εγλεντούσαμεν*».

Μαριγώ: «*Εμαείρευκα εγιώ αρνίν, η άλλη ψητόν, η άλλη μακαρόνια. Επιάνναμεν τις κασαρόλλες μας τζι επηγαίναμεν στα σπίτια τζι εσηκώνναμεν ούλλοι μαζί. Εκάμναμεν ραβκιόλες βραστής τζαι τηγανιτές. Ήταν πολλά ωραία*».

Μαρίνα: «*Στον γάμον εγύριζεν ο βκιολάρης με τους άντρες με τα κοντάρκα τζι εκρεμμάζαν τες κότες πάνω, εσύρναν τες χαμαί τζι εχορεύκαν τες τζαι μετά εμαειρεύκαμεν τες*».

– Τι εχορεύκαν;

Μαρίνα: «*Εχορεύκαν συρτόν*».

Μαρίνα, για το κρεβάτι του γάμου: «*Εράβκαμεν τα κρεβάδκια μας στον γάμον, εσταυρώνναμεν τα σεντόνια. Έρκετουν ο κόσμος εδιασκέδαζεν, εκάμνεν η μάνα του γαμπρού τα τραπέζια τζι εμείς χώρκα άλλα τραπέζια*».

Μαριγώ: «*Για το κρεβάτιν, εράβκαν το κρεβάτιν γυρόν γυρόν, όϊ όπως τώρα που σύρουν τα σεντόνια πάνω. Εβάλλαν σεντόνιν πάνω, σεντόνιν κάτω, εράφκαν το μέσα το κρεβάτιν, 4 σταυρούς τζαι έναν μες στην μέσην, εβάλλασιν δκυό σεντόνια σταυρόν, κόκκινον μαντίλιν στη μέσην τζι επλουμίζαν το κρεβάτιν του αντρούνου. Μετά επιάνναν έναν μωρόν τζι ετζυλούσαν το να κάμει τζαι η νύφη γιόν ή κόρην*».

Μαρίνα: «*Εχορεύκαν την τασιάν με τα σεντόνια μέσα τζαι το μαντίλιν το κό-*

τσινον τζι εχορεύκαν τα γυρόν του κρεβαθκιού. Την άλλην ημέραν, Δευτέραν ή Τρίτην, εφέρναν μας πίττες, δάχτυλα τζαι πεζούνια (περιστέρια)».

Ειρήνη: *«Το μαντίλι που 'βάλλαν στην τατσιάν ήταν το μαντίλιν που ζώνναν την νύφην».*

– Τι χορούς σου αρέσκει να χορεύκεις;

Μαριγώ: *«Άμα θέλεις να χορέψεις βρίσκεις τα βήματα της μουσικής. Ούλλους. Στο γάμο της Ειρήνης έπαιξε ζεϊμπέκιν τζαι ήθελε να χορέψουμε. Είπα της 'εν εξαναχόρεψα έτσι χορούς. Ήβραμεν το όμως».*

– Οι γυναίκες εχορεύκαν ζεϊμπέκικο τότε;

Μαριγώ: *«Στον τζαιρόν μας εχορεύκαν».*

– Η μάμα σου πιο παλιά;

Μαριγώ: *«Όϊ, όϊ έτσι πράματα. Ήταν αντρικός χορός».*

– Εσύ πόθεν έμαθες να χορεύκεις;

Μαρίνα: *«Που τους γέρους που θωρούσαμεν, με την μουσικήν».*

– Οι δάσκαλοι στα σχολεία εμαθαίναν σας χορούς;

Μαρίνα: *«Ναι, εμαθαίναν μας τον χορόν του Ζαλόγγου, καλαμαθκιανόν, καραγκούνες».*

– Εσύ πού έμαθες να χορεύκεις κυρία Μαρίνα;

Μαρίνα: *«Ε, στους γάμους τζαι μαθαίνεις».*

– Έπρεπε να χορέψουν πρώτα οι άντρες τζαι ύστερα οι γυναίκες;

Μαρίνα: *«Όϊ, 'εν είχε σημασία».*

Ειρήνη: *«Εχορεύκαν χωριστά. Όϊ όπως σήμερα άντρες - γυναίκες».*

Μαρίνα: *«'Εν εχόρευκεν άντρας τζαι γυναίκα μαζί, εχορεύκαν άντρες ξεχωριστά τζαι γυναίκες ξεχωριστά».*

– Γιατί ο γαμπρός εχόρευκεν με τες κουμέρες;

Μαριγώ: *«Ήταν το έθιμο γιέ μου, εχορεύκαν μόνο ταγκό, τίποτε άλλο».*

– Πριν πόσα χρόνια;

Μαριγώ: *«Τριάντα, σαράντα χρόνια».*

Μαρίνα: *«Εσπάζαν μας τζαι πιάτα την ώρα που χορεύκαμεν. Τζαι τον τζαιρόν».*

που παντρεύκουνταν επήαιναν ο γαμπρός που τον έναν δρόμον τζαι η νύφη που τον άλλον για να μεν συναντηθούν. Ούτε τα ρούχα της νύφης να τα δει ο γαμπρός, τζι εβρέθουνταν στην εκκλησίαν την ημέραν του γάμου. Αλλά που άλλον δρόμον η νύφη τζαι που άλλον δρόμον ο γαμπρός τζαι που φεύκουν άλλον δρόμον περπατητοί, οι βκιολάρηδες μπροστά τζι εμείς πίσω. Που ήταν να μας εζώσουν εδιούσαμεν ψουμιά του κόσμου. Είχαμεν τα μες στον τσέστον».

– Το χωρκόν είχε βκιολάρηδες;

Μαρίνα: «Όϊ, έρκουνταν που άλλα χωρκά; Όμοδος, Άρσος».

– Έρκουνταν κάποιοι συγκεκριμένοι;

Μαρίνα: «Όϊ, ο καθένας με τους γνωστούς του».

Ειρήνη: «Εκαλιούσαμεν με το μαντιλούν τζαι το τζερίν, επηαίναμεν που στίτιν του σπιθκιού».

– Γιατί που χορεύκετε θωρείτε χαμαί;

Μαριγώ: «Έτσι εχορεύκαμεν, γιέ μου».

Μαρίνα: «Εθωρούσαμεν χαμαί. Αφού βλέπεις έτσι που χορεύεις, οϊ πάνω. Τζαι για να μεν πέσουμεν χαμαί. Έν τζαι είχαμεν μάρμαρα, ήταν χόμα τζαι πέτρες χαμαί, εφοούμασταν μεν πέσουμε χαμαί. Εφορούσαμεν τζαι τακκούνια».

Ειρήνη: «Εθωρούσαμεν χαμαί, γιατί ήταν ο κόσμος ούλλος γυρόν τζαι αντρεπούμασταν».

Μαριγώ: «Ήταν κλειστά τα μάθκια τους τότε. Έν τζι έν' σαν τωρά που έν' ανοικτά τα μάθκια τους»

– Εθυμώναν σας να θωρείτε χαμαί;

Μαριγώ: «Όϊ, έτσι έπρεπε να χορεύκουμεν».

Μαρίνα: «Μα τζαι που το καφενέν άμαν επερνούσαμεν, εθωρούσαμεν χαμαί. Εκάθουνταν οι άντρες που την μιν μερκάν του δρόμου τζαι που την άλλην τζι επερνούσαμεν που μες στην μέσην. Ε, αντρεπούμασταν να περπατήσουμεν. Εφοούμασταν να μεν κουτσοφλήσουμεν τζαι μες στο τσιακίλιν».

– Πριν παντρευτείτε, εγίνετον να μιλήσετε με κανένα άντρα μες στο χωριό;

Όλες: «Όϊ μάνα μου, ούτε να το σκεφτείς».

– Για ποιο λόγο χορεύατε; Θέλατε να δείξετε κάτι;

Μαρίνα: «Άρεσκε μας».

Ειρήνη: *«Ημασταν κοπέλλες, εχορεύκαμεν να μας δουν τα κοπέλια».*

– Ήταν ευκαιρία να σας δούν τα κοπέλια δηλαδή;

Ειρήνη: *«Ναι, ήταν ευκαιρία. Μόνον στους γάμους μπορούσαμε να δούμε ο ένας τον άλλο ή στην εκκλησία. Αν δεν επήαινε όμως η μάνα μου μπροστά τζαι ο πατέρας μου 'εν επηαίναμεν εμείς».*

– Που χορεύκατε το 3^ο, το μαντίλι σας το κρατούσατε με το ένα χέρι τζαι κουνούσατε το;

Όλες: *«Ναι, έτσι έπρεπε».*

– Τζαι στο 2^ο κρατάτε το μπροστά σας τρίγωνο;

Όλες: *«Ναι, ναι, έτσι».*

– Γιατί όμως έτσι;

Όλες: *«Έτσι το είδαμε. Έτσι το εχορεύκαν οι γιαγιάδες μας. Εμάθαν μας έτσι».*

– Τζαι τα βήματα σας ήταν μιτσιά μιτσιά;

Όλες: *«Ναι, ναι, σιγά σιγά».*

– Η μερακλίνα του χωρκού ποια ήταν;

Μαρίνα: *«Ου, ου, πολλές. Έν είχε μόνο μιά. Ήταν πολλές. Επεθάναν οι παραπάνω...».*

– Τι ιδιαίτερο έκανε όμως κάποια για να πείτε ότι έν' μερακλίνα;

Μαρίνα: *«Εχόρευκεν όπως χορεύκουν ούλλες...».*

Ειρήνη: *«Στο φεστιβάλ της Πάχνας επήα εγώ μιν χρονιά τζαι έπιασα το βραβείο στο χορό. Εχορέψαμεν 1^ο, 2^ο τζαι καλαμαθκιανό. Ήρτεν ο Υπουργός Παιδείας τζι έδωκεν μας το βραβείον».*

– Το καλαματιανό εχορεύκατε, τον μικτό;

Μαρίνα: *«Οϊ, μόνο κοπέλλες. Μόνον ο μακαρίτης ο Χαράλαμπος εχόρευκεν το καλαμαθκιανό 'Σαν πας στην Καλαμπάκα... '».*

– Τωρά οι κορούες χορεύκουν με τους άντρες. Ποια η άποψη σας;

Μαριγώ: *«Εμείς μάνα μου κατά την άποψη μας 'εν μας αρέσκει. Εγώ που ήταν να χαρτώσω την κόρη μου τζαι ήρτεν ο γαμπρός μου να την πάρει να βκουν έξω μαζί 'εν ήθελα. Είπα του διώ σου την αλλά σε θκυό ώρες να μου την φέρεις πίσω».*

ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Από την επεξεργασία των δεδομένων διαπιστώνεται ότι οι κάτοικοι των κρασοχωριών της Λεμεσού χόρευαν αντικριστούς χορούς στα γλέντια, στους γάμους και στα πανηγύρια. Επίσης μετά από μίαν ασχολία τους, όπως το φύτεμα και κλάδεμα των αμπελιών, μετά το θέρος. Χόρευαν το κατσούνι (δρεπάνι) μετά το θέρος, όπως μας είπε η Νίκη Νίκου στην Πάχνα. Οι περιστάσεις κάτω από τις οποίες επιδίωκαν τον χορό ήταν πάντα χαρμόσυνα γεγονότα και πάντα οι μικρότεροι σέβονταν τους μεγαλύτερους τους, περιμένοντάς τους να χορέψουν πρώτοι. Ιδιαίτερο σεβασμό είχαν στον παπά του χωριού, αφού αναφέρεται ότι περίμεναν τον παπά να σηκώσει το ποτήρι του να πει εις υγείαν και μετά να ξεκινήσουν τα τραγούδια και οι χοροί (Πάχνα).

Επίσης, οι γυναίκες δεν χόρευαν ποτέ με τους άντρες εκτός και αν ήταν παντρεμένες, οι οποίες χόρευαν με τον άντρα τους ρούμπα και τον χορό του αντρογύνου. «*Εμείς μόνο το χορό του γάμου μας χορέψαμε μαζί με τον άντρα μας*», λέει Κούλλα στην Πάχνα. Επίσης, από μαρτυρία στο Βουνί, ο κουμπάρος έπρεπε να χορέψει μαζί με τις κουμέρες ταγκό. «*Ήταν το έθιμο γιέ μου, χορεύεκαν μόνο ταγκό, τίποτε άλλο*», λέει η Μαριγώ στο Βουνί. Οι ανύπαντρες κοπέλες έπρεπε να χορέψουν με τον ξάδελφο, θείο, αδελφό παρὰ με κάποιον άλλο μη συγγενή του χωριού. «*Εμείς μόνο ταγκό χορεύαμε με άντρα και έπρεπε να ήταν συγγενής, άντρας, ξάδελφος, για να επιτρέπεται να χορέψουμε μαζί του*», αναφέρει η Αγάθη στην Πάχνα.

Οι κυπριακοί χοροί είναι κυρίως *αντικριστοί* που τους χορεύουν αποκλειστικά δύο άτομα και ατομικοί χοροί δεξιοτεχνίας που τους χόρευαν άντρες όπως το *δρεπάνι*, την *τατσιά*, τον *χορό της καντήλας* και το *μαχαίρι*. Η Νίκη Νίκου στην Πάχνα λέει ότι τον *χορό της καντήλας* τον χόρευε το 1990 γυναίκα στο χωριό τους. Από εδώ φαίνεται και η εξέλιξη της θέσης της γυναίκας στην κοινωνία. Επίσης μας αναφέρει και τον κωμικό χορό του *Νικολή*.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι οι χορευτές αυτοσχεδίαζαν και έβγαζαν τα συναισθήματα που ένιωθαν εκείνη την ώρα. Ένιωθαν τον χορό με όλο τους το είναι. Όλοι οι πληροφορητές μάθαιναν χορό από τους μεγαλύτερους τους με τον τρόπο της μίμησης και έπειτα ο καθένας τον διαμόρφωνε στο δικό του στυλ. Όλοι σχεδόν μας απάντησαν ότι βλέπανε τους

πιο μεγάλους τους και προσπαθούσαν να κάνουν ό,τι κάνανε εκείνοι. «*Μόνος μου, που πήγαινα στους γάμους*», αναφέρει ο Τάκης στο Βουνί.

«*Έτσι το χορεύκαν οι γιαγιάδες μας. Εμάθαν μας έτσι*», λέουν η Μαρίνα και η Μαριγώ στο Βουνί.

«*Μόνη μου. Ό,τι έκαμναν οι πιο μεγάλες μου, έκαμνα το και γω*», λέει η Κούλλα Συμεού από την Πάχνα.

«*Με την καρέκλαν, μόνη μου. Έπιαννα την καρέκλαν τζι εχόρευκα και ό,τι έβλεπα που έκαμναν οι πιο μεγάλες μου εγώ έκαμνα τα καρτζίν που την καρέκλαν, 'εν τζαι επήα σχολείον. 'Εν τζαι έν' όπως τωρά που παν στους χορούς*», λέει η κυρία Νίκη στην Πάχνα.

Στα κρασοχώρια Λεμεσού χορεύουν με τον ίδιο τρόπο όσον αφορά τις φιγούρες και τα βήματα. Χόρευαν με την ίδια σειρά τους χορούς 1^ο, 2^ο, 3^ο, 4^ο και μετά *συρτούς, καλαματιανούς* και χορούς δεξιοτεχνίας. Παρατηρούμε όμως μια ουσιώδη διαφορά στους γυναικείους αντικριστούς στα χωριά Πάχνα και Βουνί. Ενώ τα χωριά βρίσκονται πολύ κοντά το ένα με το άλλο, ο τρόπος που χορεύουν τον 2^ο και 3^ο γυναικείο αντικριστό, διαφέρει. Στο Βουνί χόρευαν τον 2^ο κρατώντας το μαντίλι σε τρίγωνο σχήμα μπροστά τους και τον 3^ο κρατώντας το στο ένα χέρι και το ανέμιζαν ρυθμικά δεξιά αριστερά. Στην Πάχνα, στον 2^ο δεν κρατούν μαντίλι και τον ονομάζουν χορό της κόζας, γιατί έβαζαν το ένα χέρι στη μέση και το άλλο το άφηναν ελεύθερο κάτω. Στον 3^ο κρατούν το μαντίλι σε τρίγωνο σχήμα μπροστά τους, όπως χορεύουν τον 2^ο στο Βουνί.

Αξιοσημείωτες αναφορές είχαμε για τα έθιμα του γάμου, χαρτώματα-λογιάσματα, που ήταν και αυτά ένα χαρμόσυνο γεγονός που κατέληγε σε γλέντι με χορούς. Σε όλα τα χωριά, ο γάμος διαρκούσε από τρεις μέρες μέχρι μια βδομάδα. Από το άλεσμα του ρεσιού μέχρι το μάζεμα τον ορνίθων για το γλέντι των συγγενών την τελευταία μέρα. Η Μαρίνα Συμεού στο Βουνί αναφέρει πως η νύφη τη μέρα του γάμου φορεί φόρεμα άσπρο και την Δευτέρα μετά το γάμο μαύρο, γιατί πενθούσε που έχασε την παρθενιά της, και την Τρίτη άλλο χρώμα φορέματος.

Αναπόσπαστο κομμάτι των εθίμων του γάμου στα χωριά Πάχνα και Βουνί ήταν η μουσική. Κατά την Κούλλα Συμεού, στην Πάχνα, οι βιολάρηδες δεν πληρώνονται από το ανδρόγυνο αλλά έβαζαν πιάτο και πλούμιζε ο κόσμος. Επίσης ο Τάκης Παρασκευά στο Βουνί αναφέρει ότι οι μου-

σικοί κάθονταν πάνω σε μια τάβλα, πιο ψηλά από τον κόσμο. Το ίδιο λέει και η Μαρίνα Μερκούρη.

Η νεότερη γενιά μεγάλωσε διαφορετικά, άλλες εργασίες, σπουδές και με διαφορετικούς τρόπους ψυχαγωγίας και διασκέδασης. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα την απομάκρυνση της από την παράδοση. Οι νέοι κατεβαίνουν στις πόλεις, πάνε στο εξωτερικό για δουλειές ή σπουδές και έτσι επιστρέφοντας φέρνουν μαζί τους τα ξενόφερτα στοιχεία, γίνονται μοντέρνοι, ξεχνούν την παράδοση τους και απομακρύνονται από τα έθιμά τους. Όλοι οι πληροφορητές μάς είπαν ότι αυτή η εξέλιξη του χορού και του τρόπου διασκέδασης δεν τους αρέσει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ανωγειανάκης, Φ. (1988). *Για τη μουσική στην Κύπρο. Στο Κύπρος – Δημοτική μουσική*. Ναύπλιο: Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα (σ. 14-21).
- Ιακωβίδης, Α. (1988). *Κυπριακοί χοροί*. Στο *Κύπρος – Δημοτική μουσική*. Ναύπλιο: Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα (σ. 22-29).
- Ιωάννου Μυριώτη, Π. (2000). Στο Μακάριος Λευκωσία: Θεοπρές Λτδ (σ. 3-5).
- Καλλιόπη Πρωτοπαπά «Χοροί και δρώμενα στον κυπριακό γάμο», Λαογραφικός Όμιλος Λεμεσού (2008). *Πρακτικά Δ' Συμποσίου Κυπριακής Λαογραφίας*. Λευκωσία: (σ. 89-120).
- Πρωτοπρεσβύτερος Παπά Γεώργιος Ευσταθίου (2008). Στο *Πάχνα Λεμεσού*. Θεσσαλονίκη: University Studio Pres (σ. 2-3).
- Διαδίκτυο: <http://www.vouni.org/history.shtm> - Επίσημη Ιστοσελίδα Κοινοτικού Συμβουλίου Βουνιού Λεμεσού.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Κατάλογος πληροφορητών

A/A	Όνοματεπώνυμο	Τόπος καταγωγής	Έτος γεννήσεως	Τόπος διαμονής
1.	Νίκη Νίκου	Πάχνα	1948	Πάχνα
2.	Αγάθη Κήη	Πάχνα	1923	Πάχνα
3.	Πανίκκος Χ"Ευσταθίου	Πάχνα	1941	Πάχνα
4.	Κούλλα Συμεού	Πάχνα	1951	Πάχνα
5.	Τάκης Παρασκευά	Βουνί	1945	Βουνί
6.	Μαρίνα Αντωνίου	Βουνί	1944	Βουνί
7.	Μαριγώ Παναγή	Βουνί	1947	Βουνί
8.	Ειρήνη Μερκούρη	Βουνί	1939	Βουνί

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Ιστορικά και άλλα στοιχεία των χωριών

Πάχνα

Η κοινότητα Πάχνας βρίσκεται στην επαρχία Λεμεσού. Γειτνιάζει με τα χωριά Πραστειό, Ανώγυρα, Αγ. Αμβρόσιο, Δορά και Κισσούσα. Το χωριό έχει πληθυσμό 980 κατοίκους. Υπάρχουν δύο εκδοχές για την ονομασία του χωριού. Η μία εκδοχή είναι ότι είναι κτισμένο ανάμεσα σε τέσσερις λόφους και η άλλη ότι μοιάζει σαν πάχνη. Κύριες ασχολίες των κατοίκων του χωριού είναι η αμπελουργία και η κτηνοτροφία, γι' αυτό και το χωριό θεωρείται ως το μεγαλύτερο αμπελοχώρι της Κύπρου. Στην Πάχνα υπάρχουν δύο εκκλησίες, του Αγίου Γεωργίου και των Αγίων Πέτρου και Παύλου. Λειτουργεί περιφερειακό Δημοτικό Σχολείο που φιλοξενεί περίπου 100 μαθητές και από γειτονικά χωριά. Επίσης έχει νηπιαγωγείο, αστυνομικό σταθμό, πυροσβεστικό σταθμό και νοσοκομείο. Το χωριό φημίζεται για τα γαλακτοκομικά του προϊόντα, τα σταφύλια, το κρασί, την παραδοσιακή ζίβα-

νία και το καλό φαγητό στις ωραίες παραδοσιακές ταβέρνες. Κάθε χρόνο γίνονται φεστιβάλ σταφυλιού στα μέσα Αυγούστου καθώς επίσης και πανηγύρια των Αγίων του χωριού και η γιορτή του βοσκού (βλ. Πρωτοπρεσβύτερος Παπά Γεώργιος Ευσταθίου, 2008, «*Πάχνα Λεμεσού*», σ. 2-3)

Βουνί

Το Βουνί βρίσκεται στην επαρχία Λεμεσού, στην περιφέρεια των κρασοχωριών. Είναι ένα γραφικό χωριό με παραδοσιακά σπίτια και με πλούσια αρχιτεκτονική κληρονομιά. Στο χωριό δόθηκε η ονομασία Βουνί που σημαίνει χαμηλό βουνό εξαιτίας της τοποθεσίας που είναι κτισμένο. Σύμφωνα με τον κοινοτάρχη του χωριού Νικόλαο Νέρουπο (συνέντευξη στο πλαίσιο της έρευνας), οι κάτοικοι ασχολούνταν με τα αμπέλια, τον θερισμό και την καλλιέργεια χαρουπιών. Μέχρι την δεκαετία του '90 το Βουνί ήταν το τρίτο σε έκταση αμπελουργικό χωριό της Λεμεσού, μετά την Πάχνα. Στο Βουνί, σύμφωνα με τον κοινοτάρχη, η ύπαρξη σχολείου στο χωριό ανάγεται στα 1850. Επίσης, υπήρχε παρθεναγωγείο και αρρεναγωγείο. Το 1936 άρχισε η λειτουργία και του μικτού σχολείου. Στα μέσα του 20ου αιώνα λειτουργούσε οκτατάξιο σχολείο με 12 δασκάλους και 200 μαθητές. Σήμερα, στην κοινότητα υπάρχει λαογραφικό και οινολογικό μουσείο καθώς επίσης και γυναικείος όμιλος, στον οποίο οι γυναίκες δραστηριοποιούνται για την αναβίωση εθίμων του χωριού.

